

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת בבא בתרא - דף קכו

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

מדוע מועילה "מחאה" ליטול פי שניים?

שיטת רב אסי שבכור שמחה באחים, ואמר להם שלא ישיבו את הנכסים אלא מעוניין הוא בחלוקת הנכסים, יקבל פי שניים למרות שהשיבו היורשים את הנכסים.

ומעתה צריך להבין, מה מועילה המחאה. מדוע כאשר דורש הבכור חלוקה מבטל את השם "ראוי" מהנכסים, ואף שבו שהשיבו יתומים מקבל בו פי שניים. ובדבר זה נאמרו כמה ביאורים בראשונים.

שיטת הרשב"ם, בהמשך הגמ' נחלקו רב פפי ורב פפא בשיטתו של רב אסי, האם יש לבכור קודם חלוקה שייכות בנכסים או לא. שיטת הרשב"ם שאף לשיטת רב פפי שיש לבכור תפיסה בנכסים קודם החלוקה, זה רק באופן שביקש הבכור לחלוק, באותה שעה מתייחס לו חלק הבכורה, אולם אם לא דרש חלוקה לעולם אין לו חלק בנכסים. ממילא אמר רב אסי, בכור שמחה מועילה מחאתו, המחאה היא בקשה לחלוקה, ודרישה לקבל את חלקו, כאשר מבקש לחלוק יש לו אחיזה בנכסים, ובקשתו מהאחים שלא ישיבו את הנכסים כיון שמעוניין הוא לחלוק, אם לא שמעו לו, ולא חלקו והשיבו את כל הנכסים, הוא זכה כבר בחלק בכורה כיון שביקש לחלוק ממילא החלק שלו השיבו ואין זה ראוי, ולא השבח מוגדר לתולדה של נכסיו. אם לא היה תובע חלוקה, ולא היה מוחה הרי שלא היה לו פי שניים כלל והיה לו תפיסה בנכסים ככלל, אך לאחר שדרש חלוקה, חלקו שלו השבחו. (בריט"א כתב שהיה והשיבו לו האחים את חלקו בקרקע יצטרך לשלם להם כדון יורד לתוך שדה חברו שלא ברשות).

נמצא לדעת הרשב"ם שכל דברי רב אסי בתחילת הסוגיא הם למ"ד שיש לבכור קודם חלוקה, ואף זה שיש לו, רק באופן שדרש חלוקה. ובאמת תמה בחוסן ישועות שהרי מחלוקת רב פפא ורב פפי בדעת רבא, זה לאור שיטתו של רב אסי, ולפי ביאורו של הרשב"ם בסוגיא עולה שרב אסי עצמו סבר שיש לבכור קודם חלוקה.

(ע"י בר"ן שאף מפרש את הסוגיא על דרך זו, אולם לכאורה יש הבדל בין הרשב"ם לר"ן, מה קורה בעת שהבכור דרש חלוקה. לדעת הרשב"ם כמבואר לעיל, עד שדרש חלוקה אין לבכור מאומה, אף למ"ד יש לבכור קודם חלוקה. רק כאשר דרש חלוקה, יש לו תפיסה בנכסים גם אם למעשה לא חלקו, ובה נחלקו האם יש לבכור קודם חלוקה או לא, בין הבקשה לחלוקה עד החלוקה בפועל. אולם בדברי הר"ן עולה, שלמ"ד יש לבכור קודם חלוקה, יש לו אף קודם שדרש חלוקה, אלא שכדי לזכות בה שיוגדר ממונו צריך ללבות בדעתו שבאמת רוצה הוא בנכסים, שהרי חלק בכורה מוגדר כמתנה, וכאשר דרש חלוקה בסה"כ מגלה לאחים שהוא מעוניין בחלקו, ובאותה רגע זוכה והשבח הוא שבו שהשיבו נכסיו. וע"י בקה"י ס' ט)

בקוב"ש (אות ת) על דברי התוס' בקב"ן, ב, הוכיח שהם סברו שלא כדעת הרשב"ם, שמחאה מועילה אף למ"ד שאין לבכור קודם חלוקה, כיון שבכל רגע יכול לתבוע חלוקה בנכסים, אף אם אין לו קודם חלוקה, אולם זכותו לתבוע חלוקה, א"כ ברגע שמחה ולא שמעו לו, יהיה זכאי ולא יוגדר כראוי.

הביא הרשב"ם את שיטת רבינו חננאל, שאמר רב אסי שבכור שמחה מועילה מחאתו שאינו מוותר על חלק בכורתו, היינו שבהמשך דברי הגמ' מבואר הדין לגבי בכור שוויתר ונטל חלק כפשוטו, ע"ז אמר רב אסי שאם מחה, מועילה מחאתו ויקבל חלק בכורה. הרשב"ם תמה טובא על ביאור זה, מחמת סדר העניינים בגמ', וכן כל מה שמעיל ויתור זה באופן שנטל חלק כפשוטו ואם לא נטל כלל, מדוע צריך לאחים שהם מחתים בו עם ישתוק לא יפסיד. (ע"י ביאור ב' בדברי הר"י מיגאש)

הר"י מיגאש בביאורו הראשון, קרוב הוא לדברי הרשב"ם, אלא נראה שיש בדבר חידוש שכאשר הבכור מיחה באחים, כפי שעשה עימם תנאי שאם לא יחלקו עמו עתה, וישיבו את הנכסים יקבל פי שניים בשבח. כלומר אין הבכור מוותר מהם להשיבו, אלא יש לו זכות חלוקה לא לקבל את חלק בכורתו כדון מועד פשוט, ואז נטל הוא בשבח.

איך מרפאים את העיונים?
מבואר בגמ' שרוק של בכור טוב למיחוש שבעיני, ודווקא בכור מאב ולא בכור מאם. עוד למדנו לגבי רפואת העין.

מבואר בגמ' בנדרים (פ"א, א) שאם אינו מסרק ראשו תמיד מתוך כך מביאו לידי סמוי עיניים שהראש מכה את העיניים. ברא"ש מבואר, שמאור העיניים יונק משער הראש"ש שאלמלא שתיים יונקות מנומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם. ואם אינו מסרק ראשו ומנקה גורם לעורו.

כתב רש"י בשבת (ק"ג, ב) מי ששוחה יין מהקידוש של ליל שבת, מועיל לו למאור עיניו. וכן בתשובות הגאונים (ס' ק"ג) שלא מצאנו מי ששם יין על העיניים, אלא העולה שישתה. וכן הר"י מלנויל טען, שאם שם בעין את מלקה את גופו, ועובר על בונה תישחית, לכן בודאי הכוונה שישתה.

אבל תוס' במסכת פסחים (מ"ב, ב) הביאו את דעת רב נטוראי גאון שאמר, שמקדשין בבית הכנסת ישים את היין על עינו. והביאו מהאבי העזרי, שמועיל אף בקידוש בביתו ולא דווקא של בית הכנסת.

ובריט"א הביא כמה דעות, ו"א שישים על גב עינו, ולא בתוך עייניו, היות ובתוך היין אסור מחמת גזירת שחיקת סממנים שהרי זה רפואה. וי"א, היות שמה שמועיל זה לא מחמת שזה תרופה אלא מה שמועיל זה מחמת חביבות המצווה אז אין בזה גזירה של שחיקת סממנים.

ובתפארת שמואל (נדפס על הרא"ש מסכת ברכות פרק שישי אות כא) יש אומרים, שישתה. ולא לו שאומרים שיתן על עייניו, ישמור את היין לאחר השבת ואז ישים בעיניו, היות ובשבת אסור לשים בעין משום רפואה.

במאירי כתב, מה שמועיל זה מנוחת השבת, שעל ידה הוא מתרפא. וקידוש בליל שבת, הכוונה לזמן שיכנס קדושת השבת.

ואילו ברמ"א (ס' רע"א, י) ובמ"ב שם (מח) כאשר מתחיל בקידוש יתן עינו בנרות וזה מה שמועיל למה שפסע פסיעה גסה.

וכדי להשלים את הענין, אמרו בתענית (י, א) ועוד, שפסיעה גסה נוטל אחד מחמש מאות ממאור העיניים. וביאר הרא"ף על העין יעקב בשבת (ש"ס) שיין של קידוש המועיל לרפואת העין זה דווקא אם הלך ביום חול, ואם פסע פסיעה גסה בשבת לא יועיל לו.

סיכום הדף

נושא: בכור שמחה. בכור שוויתר. מתנה על מה שכתוב בתורה בירושה.

אמר רב הונא בשם רב אסי, בכור שמחה באחים ואמר להם שלא ישיבו את חלקו, מועילה מחאתו ויטול פי שניים בשבח. **אמר רבה**, מסתבר דינו של רב אסי שמועילה מחאתו של הבכור ויקבל פי שניים, **דווקא** שכתוב בתורה שכתוב בירושה שכתוב מהעץ, או זיתים שמסקו היתומים. **אך אם** עשו יין או שמן כיון שקנו בשינוי, שוב אין הבכור נוטל פי שניים, שהרי חייבים לו כשעת הגדילה. **ולדעת רב יוסף**, יקבל פי שניים אף באופן שדרכו ושינוי בצורה, **וביארה הגמ'**, שלא חלקו והכוונה, שיתנו לבכור ערך פי שניים של שעת הגדילה היינו ענבים, **כדברי רב עוקבא בר חמא**, שאמר על דברי רב יהודה בשם שמואל, שבאופן שקנו יהודים בשינוי מעשה ישלחו דמי ההיזק.

אמר רב אסי, בכור שנטל חלק כפשוטו ויתר על חלקו ושוב אינו יכול ליטול חלק בכורה. **לדעת רב פפא בשם רבא**, ויתר רק באותה שדה אולם בשאר הירושה עדיין מקבל חלק בכורה, **שסבר** שאין לבכור שייכות בירושה קודם החלוקה, ובעת החלוקה יש לו תפיסה באותו חלק, וכאשר מוותר, ויתר כאן בלבד. **לדעת רב פפי בשם רבא**, ויתר בכל הירושה ויתר אין לו חלק בכורה, **כיון** שיש לבכור חלק בנכסים אף קודם חלוקה, בשעה שיתבע יקבל, ולכן בשעה שמחל ויתר על כל חלק בכורתו.

מבארת הגמ', שלמדו את דברי רבא מתוך מעשה שהיה, היה בכור **שמכר את הירושה לפני חלוקה**, ומכר את חלקו ואת החלק הפשוט של אחיו, מת האב ויורשו לקחת מהלקוחות תמרים, הכו אותם הלקוחות **אמר להם**, לא די שלא רכשתם כדון אתם עוד מכים. באו **לדין לרבא**, ואמר רבא שהבכור שמכר לא עשה ולא כלום. **רב פפי סבר** שלא עשה כלום בחלקים הפשוטים, אולם חלק בכורתו שמכר מועיל, כיון שיש לבכור קודם חלוקה. **מאידך רב פפא סבר**, שבכל הנכסים לא עשה מאומה כיון שאין לבכור קודם חלוקה מאומה.

דיני ארץ ישראל אמרו שאין לבכור קודם חלוקה שייכות בנכסים, ואם מכר לא מועילה מכירתו. **להלכה פסקו** שיש לו חלק בנכסים אף קודם חלוקה. **מר זוטרא מדרשבא**, חלק בירושה של עם פלפלים, ומר זוטרא נטל חלק כפשוטו למרות שהיה בכור, **ושאל את רב אשי** מה הדין לגבי שאר הנכסים, **אמר לו** הואיל ויתרתה על מקצת הנכסים ויתרתה על כל חלק הבכורה.

אדם שאמר שבנו הבכור **לא** יטול פי שניים, **אז** שאמר על בנו **שלא** יירש אותו, **לא אמר ולא כלום**, כיון שהתנה על מה שכתוב בתורה **ואין תנאו קיים**. הפחית או הוסיף וחילק את ירושתו, אם אמר **בלשון מתנה** מועיל, אף אם השווה את הבכור לשאר הבנים וכו', **כיון** שמותר לתת מתנה מחיים. אולם **בלשון ירושה** לא מועיל, מחמת שמתנה על מה שכתוב בתורה. **אם השתמש ב'לשונות**, היינו שכתב גם ירושה וגם מתנה, דבריו קיימים.

נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בדין מתנה על מה שכתוב בתורה דבר שבממון, **לדעת רבי מאיר** אין התנאי קיים, **לדעת רבי יהודה** קיים. באופן שקידש את האשה ע"מ שאין לו חיוב של שאר כסות ועונה, **לדעת רבי מאיר** מקודשת ואין חל התנאי. **לדעת רבי יהודה** מקודשת והתנאי חל, כיון שבדבר שבממון למרות שהתנה על מה שכתוב בתורה התנאי חל, **נמצא לכאורה** שהמשנה שלא כשיטת רבי יהודה, שהרי מבואר שאף בירושה שזה תנאי שבממון לא מועיל כיון שהתנה על מה שכתוב בתורה.

מבארת הגמ', שאף כרבי יהודה לא מועילים דבריו, כיון שבקידושין יודעת האשה ומוחלת על זכויות הממוניות, **אולם בדין ירושה** הן לא מוחל ואין לאב כח לסלקן זכותו בירושה.

אמר רב יוסף, אם אמר האב על אדם מסוים **"זה בני בכורי"**, נוטל פי שניים. אם אמר **"פלוני בכור הוא"** אינו נוטל פי שניים. שיתכן וכוונתו הייתה שהוא בכור מאם. **לפני רבה בר בר חנה הניע אדם**, שאמר על פלוני "מוחזקתי שהוא בכור" והצטרף עמו עוד עד, **אמר רבה בר בר חנה**, אם ידעתך שהוא בכור מחמת שראינו היה קורא לו "בכור שוטה", אין זה ראיה בכלל, שיתכן שהוא בכור של אהם. **לפני רבי חנינא**, אם אדם, על ש"סחה" (לא בנו של רבי חנינא) שהוא בכור, שאל רבי חנינא מנין לך? **אמר לו**, כאשר באו לאביו אנשים שכאב להם עיניהם, אמר להם לכו לשכחת בני שהוא בכור ורוקו טוב לריפוי העיניים. **ומבארת הגמ'**, שהייתה קבלה בידם, שרק בכור מאב רוקו מרפא את העיניים ולא בכור מאם.